

Cite: Kraievska, Halyna (2026). Povoienne vidnovlennia ekonomiky terytorialnykh hromad na zasakh inkluzyvnosti [Post-War Economic Reconstruction of Territorial Communities Based on Inclusion]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 1 (63), 120—137.

УДК 332: 330.34(477)

JEL Classification: R 58, P11

ГАЛИНА КРАЄВСЬКА, канд. екон. наук, пров. наук. співроб.

Інститут демографії та досліджень якості життя

імені Михайла Птухи НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: kraevskah@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0239-8855

ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ЗАСАДАХ ІНКЛЮЗИВНОСТІ

Статтю присвячено проблематиці відбудови економіки територіальних громад з урахуванням наявних та повоєнних викликів. Актуальність роботи визначається необхідністю дослідження інклюзивних засад відновлення територіальних громад, з метою врахування потреб усіх груп населення та залучення громадян до економічних процесів, що підвищує загальну стійкість та сприяє більш ефективному відновленню. Метою публікації є обґрунтування теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій щодо забезпечення інклюзивного відновлення економіки територіальних громад в умовах повоєнної відбудови України. У дослідженні застосовано загальнонаукові методи порівняльного аналізу, системного підходу, узагальнення та індукції, а також спеціальні економічні методи: групування і статистичний аналіз.

Новизна полягає в розгляді інклюзії як фундаментальної економічної передумови для повоєнного відновлення територіальних громад. Розглянуто ключові підходи до визначення інклюзивного розвитку. Обґрунтовано доцільність вибору найактуальнішого підходу для повоєнного відновлення. Поглиблено розуміння інклюзивності не лише як принципу створення умов для фізичної доступності чи залучення соціально вразливих груп до економічних процесів громад, а й об'єднання можливостей різних учасників її розвитку, що дає змогу досягти максимальної результативності відновлення. Аргу-

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2026. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ментовано інклюзивні засади повоєнного відновлення економіки територіальних громад, які охоплюють принципи, складові інклюзивного середовища та вектори забезпечення інклюзивного відновлення. З'ясовано особливості багатовимірного впливу соціальної інклюзії на економічний розвиток територіальних громад. Виявлено основні чинники доцільності відбудови економіки територіальних громад саме на засадах інклюзії. Виокремлено дві основні групи стейкхолдерів відбудови економіки територіальних громад на засадах інклюзивності: вразливі та стійкі. На основі аналізу їх кількісних характеристик доведено, що сучасна політика інклюзивного розвитку потребує комплексних заходів, спрямованих на об'єднання сильних сторін різних учасників, з метою досягнення максимальної результативності відновлення.

Ключові слова: територіальні громади, інклюзія, повоєнне відновлення, стейкхолдери, соціально вразливі групи.

Постановка проблеми та актуальність. Проблема повоєнного відновлення економіки територіальних громад на принципах інклюзивності набуває актуальності внаслідок низки критичних факторів впливу, зумовлених масштабами збитків, соціальними трансформаціями та необхідністю створення міцної та справедливої основи для майбутнього України. Інклюзивність розглядається не як благодійність, а як інструмент підвищення продуктивності праці та стійкості економічної системи до криз. У цих умовах територіальні громади стають ключовими суб'єктами відбудови, оскільки саме на місцевому рівні реалізуються стратегічні цілі відновлення. Традиційні моделі економічного зростання часто ігнорують нерівність у розподілі ресурсів, що може поглибити соціальну напруженість у поствоєнний період. Також існує ризик, що процеси відбудови будуть зосереджені на великих інфраструктурних проєктах без належного врахування потреб вразливих груп та малого бізнесу.

Тому актуальність дослідження зумовлена необхідністю переходу до інклюзивної моделі, яка забезпечує рівний доступ до економічних можливостей для всіх груп населення, зокрема ветеранів, людей з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. Залучення всіх груп населення, включаючи найвразливіші категорії, до процесів ухвалення рішень забезпечує стійкість результатів відбудови, а також консолідує суспільство. Інклюзивний підхід дає змогу громадам краще усвідомлювати власні пріоритети й розробляти ефективні проєкти. Разом з тим процес відновлення економіки громад відбувається в умовах євроінтеграції, що потребує перегляду традиційних підходів відповідно до європейських цінностей і стандартів та ключових принципів сталого розвитку. Отже, відновлення економіки на інклюзивних засадах сприяє справедливому, тривалому та ефективному повоєнному розвитку українських територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Д. Асемоглу (D. Acemoglu) та Дж. Робінсон (J. Robinson) у фундаментальній науковій праці «Чому нації занепадають: Походження влади, процвітання та бідності» [1] аргументують, що економічний розвиток залежить від існування інклю-

живних економічних і політичних інституцій. Вони протиставляють їх екстрактивним, які концентрують владу й ресурси в руках вузького кола еліт. Ця робота є ключовою для розуміння важливості інклюзії у довгостроковому економічному зростанні. Е. Райнерт у книзі «Як багаті країни стали багатими... і чому бідні країни залишаються бідними» [2] підкреслює значення структурних змін в економіці та впровадження інновацій для забезпечення сталого і справедливого економічного розвитку. Сучасну проблематику інклюзивного розвитку на місцевому рівні досліджувала низка зарубіжних вчених: А. Порманн (A. Rohrmann) та Дж. Шедлер (J. Schaedler) [3], М. Сатар (M. Satar), Д. Аггарвал (D. Aggarwal), Р. Бансал (R. Bansal), Г. Аларіфі (G. Alarifi) [4], Дж. Шух (Dzh. Schuch), Т. Мушіпе (T. Mushipe) [5], С. Моузетхаген (S. Mausethagen), Х. Кнудсмоен (H. Knudsmoen), Ч. Далланд (C. Dalland) [6], Р. Абурамадан (R. Aburamadan), В. Котелла (V. Cotella) [7].

Міжнародні організації відіграють значну роль у вивченні та просуванні ідей інклюзивного розвитку. Зокрема, Світовий банк і Міжнародний валютний фонд активно аналізують теми скорочення бідності, нерівності та стимулювання інклюзивного зростання у країнах з перехідною економікою та серед тих країн, що розвиваються. Організація економічного співробітництва та розвитку приділяє значну увагу вимірюванню добробуту, розробці рекомендацій для своїх країн-членів та сприянню інклюзивному зростанню. Всесвітній економічний форум (WEF) щороку публікує Індекс інклюзивного розвитку (IDI), автори методології якого — економісти WEF М. Берк (M. Burke), М. Дренніке-Хануз (M. Drennicke-Hanuz), Р. Семанс (R. Semans) і Д. Корріган (G. Corrigan) — наголошують на необхідності переходу до підходів, що сприяють добробуту всіх соціальних груп. Ці дослідження створюють основу для світового наукового дискурсу щодо інклюзивного розвитку, підкреслюючи його значення для досягнення стійкого та справедливого економічного прогресу.

Основними вітчизняними публікаціями з тематики інклюзивного розвитку останніх років є монографія О. Г. Бродовської (O. G. Brodovska) «Глобальна інклюзивна економіка в умовах новітніх трансформаційних викликів» [8], де досліджуються генезис концепції, показники, а також умови її реалізації в Україні, зокрема в контексті повоєнного відновлення. І. О. Цимбалюк (I. O. Tymbaliuk) та Н. В. Павліха (N. V. Pavlikha) є співавторами монографії «Шлях до соціальної рівності та економічного розвитку» [9], яка розглядає ключові аспекти інклюзивної економіки, зокрема диференціацію доходів населення і функціонування інклюзивного ринку праці. І. М. Бобух (I. M. Bobukh), Ю. В. Кіндзерський (Yu. V. Kindzerskyi), О. М. Фащевська (O. M. Fashchevska) та інші у колективній монографії «Структурні зміни як основа інклюзивного розвитку економіки України» визначили структурні пріоритети у цій сфері [10]. Науковці Інституту демографії НАН України Т. Заяць (T. Zaiats), О. Дяконенко (O. Diakonenko) досліджували європей-

ський досвід формування та зміцнення згуртованості територіальних громад у контексті повоєнної відбудови економіки країн Європи [11]. О. І. Павлов (O. I. Pavlov) і С. М. Дідух (S. M. Didukh) визначили інклюзивний розвиток країни як системне явище, його відповідність економічній онтології, а ще проаналізували питання управління публічними процесами інклюзивного розвитку. К. М. Крамаренко (K. M. Kramarenko) та Д. І. Іващенко (D. I. Ivashchenko) розглядають інклюзивну економіку як концепцію повоєнного відновлення України [12]. А. Жуковська (A. Zhukovska), Т. Желюк (T. Zheliuk) акцентують увагу на необхідності впровадження інклюзивного підходу до розвитку територіальних громад як в умовах війни, так і після воєнної відбудови [13].

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій щодо забезпечення відновлення економіки територіальних громад на засадах інклюзивності в умовах повоєнної відбудови України.

Новизна полягає в обґрунтуванні інклюзії як фундаментальної економічної передумови повоєнного відновлення територіальних громад. Поглиблено наукове трактування інклюзивності, яка має охоплювати не лише фізичну доступність чи залучення соціально вразливих груп до економічних процесів громад, а й процеси об'єднання сильних сторін і переваг різних учасників, що дає змогу досягти максимальної результативності. Виокремлено дві основні групи стейкхолдерів відбудови економіки територіальних громад на засадах інклюзивності: вразливі (люди з інвалідністю, ВПО, малозабезпечені сім'ї, ветерани) та відносно стійкі (неприбуткові організації, ФОП, активні підприємства, зареєстровані волонтери). Визначено і обґрунтовано інклюзивні засади повоєнного відновлення економіки територіальних громад, що охоплюють принципи, складові інклюзивного середовища та вектори забезпечення інклюзивного відновлення.

Методи дослідження. Використано загальнонаукові методи порівняльного аналізу, системного підходу, узагальнення та індукції, а також спеціальні економічні методи: групування (для класифікації вразливих та стійких стейкхолдерів інклюзивного відновлення); методи статистичного аналізу (для обробки масиву даних щодо кількісних характеристик представників груп стейкхолдерів інклюзивного відновлення). Інформаційною базою дослідження слугували дані Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, Міністерства у справах ветеранів України, сервісу моніторингу реєстраційних даних українських компаній та судового реєстру *Opendatabot*.

Виклад основного матеріалу дослідження і отриманих результатів.

В економічній науці сформовано різні підходи до визначення інклюзивного розвитку, серед яких можна виокремити три основних. Перший, комплексний підхід, охоплює багатоаспектне, широке тлумачення інклюзивного розвитку. Зокрема, О. Л. Попова (O. L. Popova) зосереджує увагу на

таких складових інклюзивного розвитку: соціальних (скорочення бідності та нерівності), економічних (активна участь громадян в економічній діяльності), територіальних (створення рівних можливостей і базових умов для мешканців незалежно від місця проживання), міжпоколінні та екологічні [14, с. 138]. С. М. Дідух (S. M. Didukh), Л. Л. Лобоцька (L. L. Lobotska), В. О. Мініна (V. O. Minina) зазначають, що інклюзивний розвиток передбачає зменшення нерівності та розширення можливостей і свобод населення [15, с. 103]. Другий підхід найпоширеніший, він концентрує увагу на потребах та інтересах осіб з обмеженими можливостями та людей у складних життєвих обставинах.

Третій науковий підхід акцентує увагу на участі всіх громадян та соціальних груп у процесі економічного зростання і справедливому розподілі його результатів. Він найбільш близький до етимології терміна «інклюзія». Інклюзія (від англійського *inclusion* — включення, залученість) означає підвищення рівня участі всіх громадян у суспільному житті, спрямоване на економічне зростання та справедливий розподіл його результатів. Інклюзивний розвиток забезпечує доступ до його результатів кожному члену суспільства, враховуючи всі аспекти їхнього життя. Інституційне формування сучасної політики інклюзивного розвитку територіальних громад в Україні базується на поєднанні нормативно-правової бази, стратегічного планування та багаторівневого управління. Основою інклюзивної політики є комплекс стратегічних документів, що визначають вектори розвитку громад: Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору до 2030 р.¹; Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання до 2029 р.²; Стратегії розвитку громад (сучасні вимоги зобов'язують органи місцевого самоврядування включати розділ про безбар'єрність та інклюзію до загальних стратегій територіального розвитку). У структурі органів місцевого самоврядування впроваджуються посади радників з питань безбар'єрності, відповідальних за моніторинг доступності послуг та інфраструктури.

У контексті повоєнної відбудови економіки територіальних громад, беручи до уваги значний масштаб пошкоджень, відновлення інфраструктури неможливо здійснити виключно за рахунок фінансування з боку міжнародних інвесторів або державного бюджету. У цьому процесі повинні об'єднати зусилля всі зацікавлені сторони: населення, місцевий бізнес, дер-

¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 26.02.2026).

² Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 червня 2024 р. № 527-р «Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 26.02.2026).

жава, міжнародні неурядові організації та донори. Саме їх спільна робота визначатиме, наскільки швидко громади зможуть відновитись та повернути нормальні умови життя для своїх мешканців. Отже, сучасна політика інклюзивного розвитку потребує комплексних заходів, спрямованих на об'єднання можливостей стейкхолдерів розвитку територіальних громад, що дає змогу досягти максимальної результативності у повоєнному відновленні їх економіки.

Важливість відбудови економіки територіальних громад саме на засадах інклюзії зумовлено низкою чинників:

- поява внаслідок війни численних соціальних груп, які потребують підтримки та реінтеграції: ВПО та біженці, ветерани війни та сім'ї загиблих, люди з інвалідністю;

- нестача фінансових ресурсів у громадах для ефективного відновлення, адже державні кошти обмежені, а власні надходження багатьох постраждалих територій суттєво зменшились, тому включення можливостей та ресурсів всіх зацікавлених сторін (населення, місцевий бізнес, держава, міжнародні неурядові організації та донори) значно збільшать ендогенну спроможність територіальних громад до відновлення;

- необхідність ефективно реалізувати відновлення територіальних громад, яке безпосередньо залежить від максимального врахування інтересів їх жителів, що потребує впровадження відповідних процедур та практик організації відбудови на місцевому рівні;

- існування структурно-функціональних особливостей адміністративно-територіального устрою, реформованого до війни, які передбачають децентралізацію влади та укріплення місцевого самоврядування на основі отриманих значних обсягів унікальних повноважень та можливостей, а також необхідності залучення населення до ухвалення рішень на місцевому рівні;

- визначення інклюзивності як критичного критерію, без якого складно отримати інвестиційну підтримку чи пільгові кредити для громад від міжнародних партнерів та фінансових інституцій.

Соціальна інклюзія має багатовимірний вплив на економічний розвиток. Вона сприяє загальному підвищенню продуктивності праці, залучаючи соціально вразливі групи населення до економічної активності, що зумовлює зростання економічної діяльності та розширення податкової бази. Окрім цього, соціальна інклюзія спроможна зменшити рівень соціально-економічної нерівності, що позитивно позначається на рівні споживання та активності інвестування серед населення. Важливим є аспект скорочення державних витрат на соціальне забезпечення, адже ефективна політика інклюзії на рівні громад покращує рівень самозайнятості та знижує залежність громадян від державної фінансової підтримки.

Багаторівневе врядування є моделлю управління, що сприяє реалізації відновлення економіки територіальних громад на засадах інклюзивності.

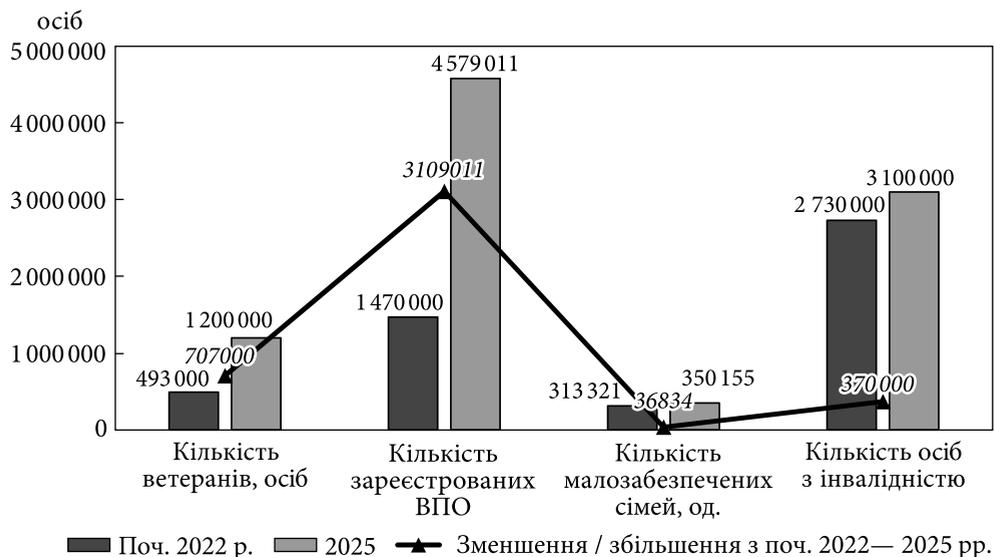

Рис. 1. Вразливі стейкхолдери інклюзивного розвитку територіальних громад
Джерело: розраховано за даними [17, с. 60, 62, 103; 18—20].

Вона забезпечує залучення різних учасників з громадського та приватного секторів на усіх рівнях: міжнародному, національному, регіональному та місцевому. Для її реалізації у процесі повоєнного відновлення територіальних громад розроблено методичні рекомендації, що містять ініціювання розроблення програми відновлення, виявлення та формування списків наявних і потенційних партнерів, розробку плану заходів, формування програми та проведення цільових зустрічей, укладення угод про співпрацю, розробку плану реалізації програм, організацію багатостороннього виконання та спільного обговорення та оцінку результатів її реалізації [16, с. 24].

Повоєнне відновлення економіки територіальних громад на засадах інклюзивності передбачає залучення всіх стейкхолдерів цього процесу. Їх детальний перелік досить широкий. Зокрема, до них належать лідерські ініціативні групи, соціальні групи за інтересами та потребами, приватні інвестори, урядові установи, місцева та регіональна влади, освітні заклади, представники міжнародних проектів технічної допомоги, а також сусідні територіальні громади. Доцільно здійснити аналіз двох основних груп учасників інклюзивного розвитку: вразливих (люди з інвалідністю, ВПО, малозабезпечені сім'ї, ветерани) та відносно стійких (неприбуткові організації, ФОП, активні підприємства, зареєстровані волонтери) стейкхолдерів.

На рис. 1 представлено кількісні характеристики групи вразливих стейкхолдерів інклюзивного розвитку. До неї належать люди з інвалідністю, яких через війну стає дедалі більше. З початку повномасштабного вторгнення їх кількість зросла на 370 тис. і у 2025 р. досягла 3 млн 100 тис. осіб. Створення

безбар'єрного життєвого середовища для людей з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп є ключовим елементом у процесі проектування територій і будівництва й у відновленні зруйнованої інфраструктури територіальних громад.

До початку повномасштабного вторгнення загальна кількість ВПО в Україні становила 1 млн 470 тис. осіб. З початком 2022 р. ця цифра зросла на 3 млн 109 тис. осіб, і станом на жовтень 2025 р. загальна кількість ВПО сягнула 4 млн 579 тис. осіб. Найбільше переселенців зареєстровано у Донецькій (532 140 осіб), Харківській (517 872), Дніпропетровській (452 784) областях та в місті Київ (415 376 осіб). Серед загальної кількості ВПО 906 тис. — діти, а 729 тис. — люди у віці від 61 до 70 років [18]. ВПО становлять різномірну групу, яка відрізняється соціальним статусом, демографічними характеристиками, ресурсними можливостями та ціннісними орієнтаціями. Це визначає необхідність здійснення їх сегментації та організації соціальної підтримки, враховуючи специфічні потреби окремих категорій переміщених осіб. Такий підхід спрямований на створення умов для їхньої повноцінної і рівноправної участі в усіх сферах суспільного життя.

Для визначення кількості ветеранів війни використано офіційну інформацію за даними Міністерства у справах ветеранів України, де зазначено, що інформація не є повністю достовірною [19]. За іншими даними, в Україні вже понад 1,2 млн ветеранів, чинних військових та звільнених зі служби [20]. За період з початку 2022 р. по 2025 р. кількість ветеранів зросла на 707 тис. осіб. Інклюзія ветеранів є складним процесом, спрямованим на забезпечення їхнього повного доступу до всіх аспектів громадського життя. Вона охоплює фізичну, соціальну, економічну та психологічну адаптацію, щоб колишні військовослужбовці могли розкрити свій потенціал і активно долучитись до розвитку суспільства.

В умовах повномасштабної війни рівень бідності в Україні зріс майже вдвічі, досягнувши позначки 37 %. До 2022 р. цей показник демонстрував тенденцію до зниження, однак активізація бойових дій суттєво погіршила економічну ситуацію та вплинула на добробут населення. В Україні нараховувалось 350 тис. малозабезпечених сімей. Інклюзія сімей з низьким рівнем доходу передбачає створення рівних умов для доступу до соціальних, освітніх та інших можливостей, спрямованих на подолання бар'єрів, які обмежують їх активну участь у суспільному житті. Це багатогранна система підтримки, що охоплює інклюзивне навчання для дітей, а також соціальну, психологічну та методичну допомогу для всіх членів родини.

На рис. 2 зображено групу основних ендогенних стійких стейкхолдерів інклюзивного розвитку територіальних громад. Стійкі стейкхолдери впливають на інклюзивне відновлення через механізми соціальної відповідальності бізнесу, соціальне підприємництво та інклюзивне волонтерство. Під останнім розуміють діяльність, де особа з порушеннями психофізич-

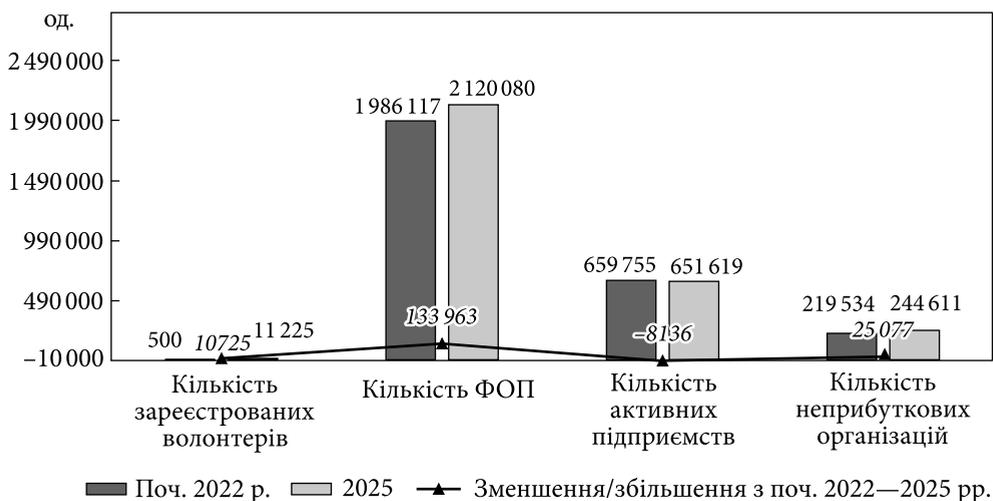

Рис. 2. Ендогенні стійкі стейкхолдери інклюзивного розвитку територіальних громад
Джерело: розраховано за: [22—23; даними Державної служби статистики України].

ного розвитку є об’єктом підтримки та допомоги з боку волонтера без таких порушень. Однак останнім часом цей термін усе частіше застосовується до випадків, коли волонтером є саме особа з порушеннями психофізичного розвитку (ППФР). У такому підході межі інклюзивного волонтерства розширюються: особа з ППФР може виконувати як роль об’єкта допомоги (традиційний підхід), так і роль суб’єкта, який береться за виконання добровільних завдань (сучасний підхід) [21, с. 15—16]. В Україні у 2025 р. лише офіційно зареєстрованих волонтерів налічувалось 11 225 осіб (зазначимо, що з початком повномасштабного воєнного вторгнення цей показник зріс у 22 рази).

Неприбуткові організації можуть відігравати важливу роль у повоєнному відновленні України. Їх діяльність зосереджена на наданні допомоги, забезпеченні послуг та залученні ресурсів для реалізації соціальних і гуманітарних ініціатив. Ключовим напрямом їх участі у відновленні громад має бути підтримка постраждалих, відбудова інфраструктури, сприяння підприємству та зміцнення місцевого самоврядування. Усе це матиме вирішальне значення для відновлення країни. До подібних організацій зараховують благодійні фонди, громадські об’єднання, релігійні спільноти, професійні союзи, політичні партії, а також бюджетні установи та кооперативи, які відповідають визначеним вимогам. В Україні у 2025 р. налічувалось 244 611 таких організацій, що в розрахунку на територіальну громаду становило 169 од.

Відновлення економіки територіальних громад на засадах інклюзивності передбачає активне залучення до цих процесів представників бізнесу, передовсім ФОП та економічно активних підприємств. В Україні у 2025 р.

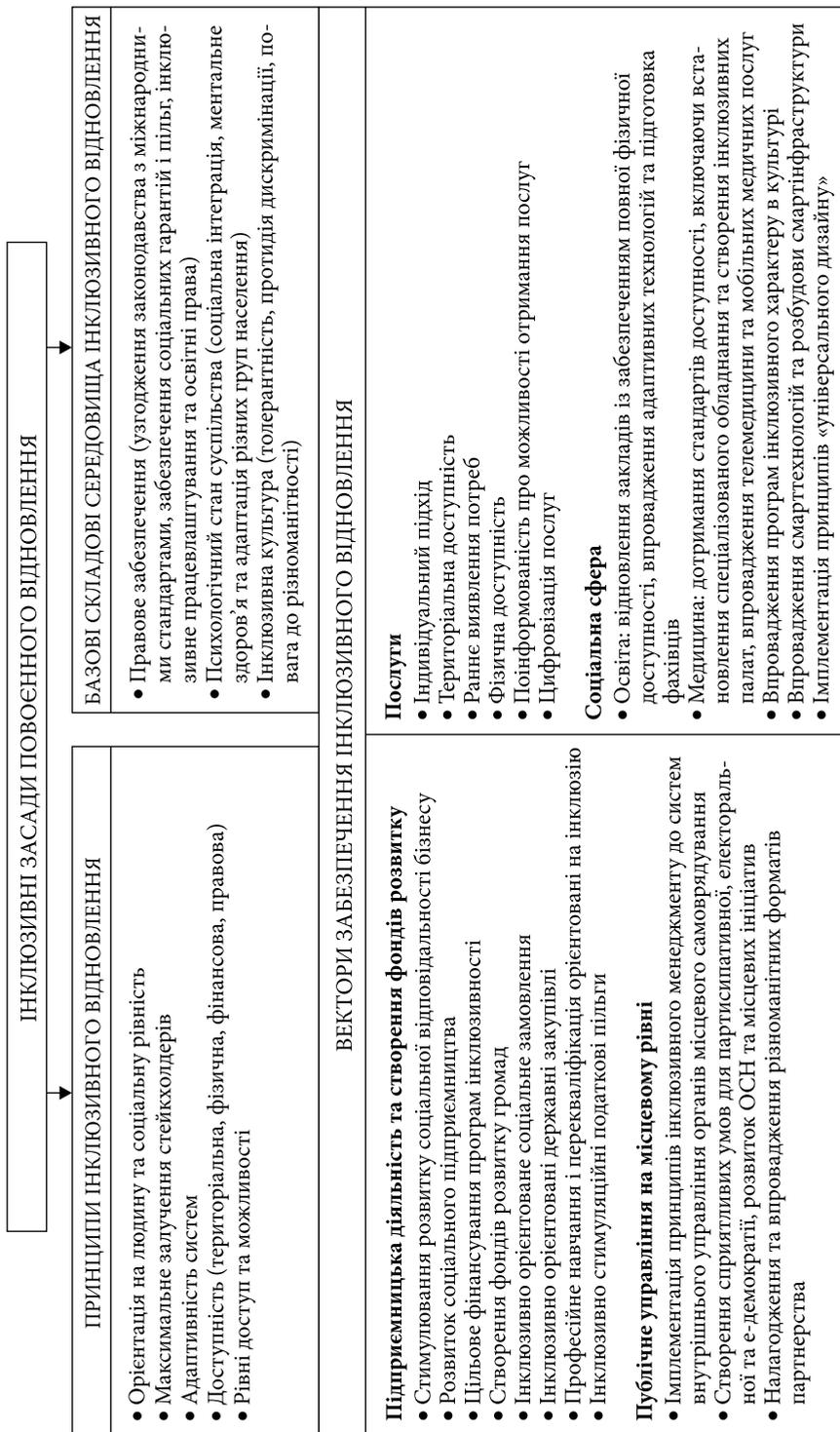

Рис. 3. Повоєнне відновлення економіки територіальних громад на засадах інклюзивності
Джерело: розроблено автором.

налічувалось 2 120 080 ФОП (з початку 2022 р. їх кількість зросла на 133 963 од.) та 651 619 активних підприємств (їх кількість зменшилась на 8136 од. з початку 2022 р.). Бізнес у сфері інклюзивного відновлення передбачає участь у державних ініціативах, як-от програма «Відновлення», забезпечення зайнятості для людей з особливими потребами, осіб з інвалідністю або інших вразливих категорій шляхом створення комфортного та безпечного робочого середовища і впровадження сприятливої корпоративної культури. Важливою складовою є розробка товарів і послуг, доступних для різних груп населення, включаючи людей з обмеженими можливостями (зокрема розроблення адаптивного програмного забезпечення чи спеціалізованих сервісів).

Інклюзивні засади повоєнного відновлення економіки територіальних громад відображено на рис. 3: це принципи, основні складові інклюзивного середовища та вектори забезпечення інклюзивного відновлення.

Основні принципи інклюзивного відновлення територіальних громад базуються на соціальній рівності, слугуючи основою для цього процесу, що передбачає акцент на загальний добробут суспільства з особливою увагою на підтримку найбільш вразливих груп населення. Важливим є забезпечення рівного доступу та можливостей для всіх соціальних груп, що досягається шляхом гарантування однакових умов для кожного. Значну роль відіграє максимальне залучення громад і їхніх жителів до планування, реалізації та моніторингу заходів відновлення. Це охоплює інтеграцію всіх членів суспільства до процесів прийняття рішень та активної участі у суспільному житті.

Адаптивність систем передбачає їх налаштування відповідно до індивідуальних потреб кожної людини, а не навпаки. Також принцип доступності наголошує на необхідності усунення фізичних, інформаційних, соціальних і економічних бар'єрів, які заважають повноцінній участі людей із особливими потребами чи представників вразливих груп у житті громади.

Основними складовими середовища інклюзивного відновлення є правове забезпечення, інклюзивна культура та психологічний стан суспільства, який характеризується якістю ментального здоров'я, соціальною інтеграцією та адаптацією різних груп населення до викликів. Станом на 1 січня 2025 р. в Україні створено 700 інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), з них 674 продовжують працювати в умовах воєнного стану (за даними Міністерства освіти і науки України, 2025 р.). Ці центри надають допомогу у проведенні комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку, забезпечують корекційно-розвиткові послуги та здійснюють психолого-педагогічний супровід під час навчання дітей із особливими освітніми потребами, зокрема ВПО. Попри те, що робота ІРЦ зорієнтована на дітей, вони можуть стати основою для діяльності з більш широким колом осіб та масштабуватись на рівень територіальних громад і працювати на забезпечення базових складових середовища інклюзивного відновлення.

Інклюзивне відновлення економіки територіальних громад має бути сконцентровано у декількох векторах, спрямованих на забезпечення рівного доступу до ресурсів, можливостей та прийняття рішень для всіх жителів, особливо тих, які належать до вразливих груп. Основними векторами є підприємницька діяльність та створення фондів розвитку, публічне управління на місцевому рівні, послуги та соціальна сфера.

Підприємницька діяльність та створення фондів розвитку. Реалізація цього вектора здійснюється шляхом створення фондів розвитку громад, які акумулюватимуть кошти місцевого бюджету, міжнародних грантів та технічної допомоги, орієнтовані на реалізацію проєктів відновлення. Спільне об'єднання ресурсів місцевих бізнес-структур та органів місцевого самоврядування для реалізації проєктів соціально-економічного розвитку громади, яке передбачає спільне фінансування, участь у розробці і контроль за їх виконанням, може значно пришвидшити та зробити більш ефективним повоєнне відновлення територіальних громад. Це також сприятиме гармонізації взаємовідносин між бізнесом, місцевою владою та населенням. Однак баланс інтересів між бізнесом, державними органами на місцевому рівні та громадянами не досягнутий й досі. Спостереження демонструють середній рівень соціальної відповідальності вітчизняних підприємств. А виклики війни обумовлюють концентрацію бізнесу на власному відновленні та збереженні.

Розвиток соціального підприємництва є ще одним вектором забезпечення інклюзивного відновлення. В Україні функціонує низка бізнесів із соціальною місією, що здобули чимало уваги на національному рівні. До таких бізнесів належать *Veterano Pizza* — мережа піцерій, яка застосовує кілька моделей соціального підприємництва. У закладах надають роботу ветеранам АТО, є можливість для замовників придбати піцу для поранених воїнів, а волонтери доставляють ці замовлення до шпиталів. Ще одним прикладом є соціальна майстерня *WoodLuck*, зосереджена на допомозі чоловікам, що пройшли реабілітацію від залежностей у Львові. Зараз компанія також працевлаштовує ветеранів. Майстерня співпрацює з освітніми ініціативами та громадськими організаціями, які допомагають людям у складних життєвих умовах (10 % чистого доходу компанія передає на підтримку цих проєктів). *Good Bread* — соціальний бізнес, який надає можливість дорослим людям із ментальною інвалідністю реалізувати свій потенціал. Проєкт громадської організації «СтарістьНаРадість» спрямований на створення комфортного дозвілля для мешканців геріатричних будинків, — у результаті засновано бренд *VBRANI*, що пропонує в'язані вироби, створені жінками старшого віку.

Для забезпечення відновлення економіки територіальних громад на засадах інклюзивності доцільно використовувати низку інструментів, головними з яких є:

- цільове фінансування з державного та місцевих бюджетів підтримки програм безбар'єрності, інклюзивної освіти, професійної реабілітації;

- інклюзивно орієнтоване соціальне замовлення є механізмом, коли держава або органи місцевого самоврядування купують соціальні послуги у недержавних організацій (громадських об'єднань, благодійних фондів, соціальних підприємств) на конкурсній основі, щоб забезпечити потреби вразливих груп населення;

- інклюзивно стимуляційні податкові пільги для роботодавців (знижена ставка ЄСВ, компенсація за облаштування робочих місць, гнучкі квоти); податкові соціальні пільги для громадян (сімей з дітьми, осіб з інвалідністю та низькими доходами);

- інклюзивно орієнтовані державні закупівлі — є різновидом публічних витрат, коли державні замовники враховують не лише ціну, а й соціальний вплив контракту, інтегруючи вимоги щодо залучення вразливих груп населення, забезпечення універсального дизайну та створення позитивного соціального впливу;

- професійне навчання і перекваліфікація, орієнтовані на адаптацію навичок відповідно до потреб ринку праці, особливо підтримуючи ВПО і ветеранів.

Публічне управління на місцевому рівні як вектор забезпечення відновлення економіки територіальних громад на засадах інклюзивності реалізується шляхом імплементації принципів інклюзивного менеджменту до систем внутрішнього управління органів місцевого самоврядування; створення сприятливих умов для партисипативної, електоральної та е-демократії, розвиток ОСН та місцевих ініціатив; налагодження та впровадження різноманітних форматів партнерства, включаючи державно-приватне, міжгромадівське та міжнародне.

Послуги дають змогу компенсувати обмеження, з якими доводиться мати справу різним групам населення. Вони роблять відновлення інклюзивним, коли їх надання враховує індивідуальні потреби людини на кожному етапі її взаємодії з громадою. Послуги як вектор забезпечення інклюзивного відновлення реалізується у результаті:

- зростання територіальної доступності послуг, яка передбачає організацію пунктів надання послуг ближче до місць проживання громадян шляхом створення мережі територіальних центрів, мобільних бригад та дистанційних робочих станцій спеціалістів;

- раннього виявлення потреб громадян засобами запровадження активних механізмів ідентифікації³ осіб і сімей у складних життєвих обста-

³ Активні механізми ідентифікації — це сукупність інструментів проактивного моніторингу та міжвідомчої взаємодії, спрямованих на завчасне виявлення ознак складних життєвих обставин (СЖО) у вразливих категорій населення без очікування їхнього особистого звернення до органів соціального захисту.

винах через співпрацю з освітніми, медичними установами та громадськими організаціями;

- відкритості та доступності інформації про послуги, умови їх отримання та контактні дані виконавців;

- забезпечення фізичної доступності, яка полягає у пристосуванні приміщень, будівель та прилеглих територій відповідно до принципів універсального дизайну (включаючи пандуси, ліфти, тактильну навігацію, інклюзивні санвузли);

- цифровізації послуг, яка розширює доступність адміністративних і соціальних сервісів через онлайн-системи. Створення інклюзивних цифрових ресурсів (вебсайтів, онлайн-платформ), відповідних стандартам WCAG для людей із порушеннями зору, слуху тощо.

Соціальна сфера сприяє перетворенню отримувачів допомоги на активних учасників життя громади, забезпечуючи справедливий розподіл уваги та ресурсів між усіма мешканцями. Вона створює умови, коли кожна людина, незалежно від її фізичного чи психічного стану, може зробити свій внесок у відбудову громади. Без сильної соціальної складової відбудова залишатиметься лише формальним оновленням інфраструктури, натомість ефективна соціальна сфера забезпечує перехід від моделі виживання до моделі розвитку, де кожен громадянин є інтегрованим учасником розбудови сильного та стійкого суспільства. Реалізація цього вектора забезпечення інклюзивного відновлення територіальних громад здійснюється шляхом:

- модернізації закладів освіти, медицини та культури відповідно до принципів інклюзивності;

- впровадження смарттехнологій та розбудови смартінфраструктури;

- імплементації принципів «універсального дизайну» до всіх ключових сфер суспільного життя (архітектури та будівництва, транспорту та інфраструктури, послуг та комунікацій, освіти та робочих місць, цифрового середовища);

- модернізації та відбудови транспортної інфраструктури, включно з вокзалами, зупинками й дорожнім покриттям, базуючись на принципах універсального дизайну;

- впровадженні інклюзивного підходу до освіти шляхом підготовки педагогів, надання асистентів для вчителів, а також використання адаптивних технологій і спеціалізованих навчальних матеріалів;

- встановленні спеціалізованого обладнання та створення інклюзивних палат; розширенні можливостей телемедицини й мобільних медичних послуг для пацієнтів у віддалених регіонах або з обмеженою мобільністю;

- забезпеченні психологічної підтримки й реабілітаційних заходів повоєнного відновлення;

- впровадженні програм інклюзивного характеру: аудіогіди для людей із порушеннями зору, переклади жестовою мовою та проведення культурних заходів, орієнтованих на різноманітні соціальні групи;

- закупівлі низькопідлогових автобусів й трамваїв, а також впровадженні доступних інформаційних систем із голосовими оголошеннями та тактильними картами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Подолання деструктивних наслідків війни та ефективного протистояння повоєнним викликам потребує докорінного перегляду парадигми економічного відновлення на користь інклюзивності. На основі аналізу сучасних теоретичних підходів доведено, що найрелевантнішою для сучасних умов України є модель інклюзивного розвитку, орієнтована на максимальне залучення всіх стейкхолдерів та соціальних груп до процесів відновлення громади.

У роботі було проведено типізацію стейкхолдерів інклюзивного відновлення за критерієм стійкості, що дало змогу оцінити їх кількісний потенціал та територіальний розподіл. Фундаментом повоєнного економічного відновлення має стати інклюзивне середовище, сформоване на чітко визначених принципах та стратегічних векторах забезпечення інклюзії. Запропонований підхід створює підґрунтя для формування стійких локальних економічних систем, де соціальна справедливість та рівний доступ до можливостей є драйверами загального економічного зростання.

Повоєнне відновлення територіальних громад має базуватись на принципах людиноцентричності, соціальної рівності та адаптивності систем. Ефективність цього процесу детермінована якістю інституційного середовища, зокрема правовим забезпеченням та рівнем інклюзивної культури суспільства. Відновлення економіки територіальних громад на засадах інклюзивності має реалізовуватись через систему взаємопов'язаних векторів: публічного управління на місцевому рівні, підприємницької діяльності та створення фондів розвитку, сфери послуг та соціальної підтримки. Системна реалізація векторів передбачає впровадження спеціалізованого інструментарію, спрямованого на нівелювання бар'єрів для вразливих верств населення та забезпечення рівного розподілу ресурсів і повноважень у процесі ухвалення управлінських рішень. Такий підхід дає змогу трансформувати модель відновлення з чисто технічної відбудови на процес інклюзивного розвитку, що гарантує стійкість та соціальну згуртованість територіальних громад.

Майбутні дослідження мають бути зосереджені на вивченні механізмів, які сприяють формуванню інклюзивної моделі повоєнного відновлення територіальних громад, а також на розробці ефективних підходів до їх впровадження до практики роботи органів місцевого самоврядування. Особливий акцент необхідно зробити на аналізі та адаптації провідних світових прикладів успішного повоєнного відновлення з урахуванням специфіки та

потреб українських громад. Розробка сталої та інклюзивної моделі розвитку територіальних громад може стати важливим чинником забезпечення соціальної та економічної стійкості країни в довгостроковій перспективі.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Ajemohlu, D., & Robinson, J. (2016). Why nations fail? The origins of power, prosperity, and poverty. Kyiv: Our Format.
[Аджемоглу, Д., Робінсон, Дж. (2016). Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності. Київ: Наш Формат].
2. Reinert, E. (2019). How rich countries got rich... and why poor countries stay poor. Kyiv: Summit Book.
[Райнерт, Е. (2019). Як багаті країни стали багатими... і чому бідні країни залишаються бідними. Київ: Самміт-книга].
3. Rohrmann, A., & Schaedler, J. (2022). Quality assessment, inclusive community development, and collective learning: An institutional perspective from Germany. *Frontiers in Rehabilitation Sciences*, 3:890822. <https://doi.org/10.3389/fresc.2022.890822>
4. Satar, M. S., Aggarwal, D., Bansal, R., & Alarifi, G. (2023). Mapping the knowledge structure and unveiling the research trends in social entrepreneurship and inclusive development: A bibliometric analysis. *Sustainability*, 15 (7), 5626. <https://doi.org/10.3390/su15075626>
5. Schuch, J. C., & Mushipe, T. (2023). Included or left behind? Residents' perceptions on public investments, city growth, and local decision-making. *Urban Geography*, 45 (8), 1—21. <https://doi.org/10.1080/02723638.2023.2285117>
6. Mausethagen, S., Knudsmoen, H., & Dalland, C. (2024). The clustering of public values in local educational governance: the case of inclusion. *Education Inquiry*, 15 (3), 351—366. <https://doi.org/10.1080/20004508.2022.2112013>
7. Aburamadan, R., & Cotella, V.A. (2025). Social Inclusion by Stakeholders' Empowerment in Jordanian Cultural Heritage: Herit-IT Project. In: Teba, T., Di Raimo, A. (Eds.). *Conservation of Architectural and Urban Heritage*. CAH 2023. Advances in Science, Technology & Innovation. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-71145-9_10
8. Brodovska, O. H. (2023). Global inclusive economy in the context of the latest transformation challenges. Ternopil. West Ukrainian National University.
[Бродовська, О. Г. (2023). Глобальна інклюзивна економіка в умовах новітніх трансформаційних викликів. Тернопіль. Західноукр. нац. ун-т].
9. Tymbaliuk, I. O., & Pavliukha, N. V. (2023). Inclusive economy: The path to social equality and economic development. Lutsk. Tower-Print.
[Цимбалюк, І. О., & Павліха, Н. В. (2023). Інклюзивна економіка: шлях до соціальної рівності та економічного розвитку Луцьк: Вежа-Друк].
10. Bobukh, I. M. et al. (2020). Structural changes as a basis for the inclusive development of Ukraine's economy. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine.
[Бобух, І. М. та ін. (2020). Структурні зміни як основа інклюзивного розвитку економіки України. Київ: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»].
11. Zayats, T., Dyakonenko, O., & Nechytaylo, T. (2025). Community cohesion as a resource for military recovery in the context of European experience. *Efficient economy*, 7. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.7.29%20>
[Заяць Т., Дяконенко О., & Нечитайло Т. (2025). Згуртованість громад як ресурс повоєнного відновлення в контексті європейського досвіду. *Ефективна економіка*, 7].
12. Kramarenko, K., & Ivashchenko, D. (2024). Inclusive economy as a concept of post-war development of Ukraine. *Economy and society*, 67. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-125>

- [Крамаренко, К., & Іващенко, Д. (2024). Інклюзивна економіка як концепція повоєнного розвитку України. *Економіка та суспільство*, 67].
13. Zhukovska, A., & Zheliuk, T. (2024). Inclusive development of territorial communities in the conditions of war and post-war reconstruction. *Herald of Economics*, 4, 24—45. <https://doi.org/10.35774/visnyk2024.04.024>
[Жуковська, А., & Желюк, Т. (2024). Інклюзивний розвиток територіальних громад в умовах війни та післявоєнної відбудови. *Вісник економіки*, 4, 24—45].
 14. Popova, O. L. (2020). Inclusive development: A new concept or an update of the sustainable development concept? *Ekonomika i prohnozuvannia*, 1, 128—141. <https://doi.org/10.15407/eip2020.01.128>
[Попова, О. Л. (2020). Інклюзивний розвиток: нова концепція чи оновлення концепції сталого розвитку? *Економіка і прогнозування*, 1, 128—141].
 15. Didukh, S. M., Lobotska, L. L., & Minina, V. O. (2020). Inclusive economy as a new paradigm of sustainable development. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, 5 (3), 100—107. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-3-10>
[Дідух, С.М., Лобочка, Л.Л., & Мініна, В.О. (2020). Інклюзивна економіка як нова парадигма сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки*, 5 (3), 100—107].
 16. Bilyavska, G. et al. (2024). Integrated approach to community recovery and development: Methodological recommendations for local self-government bodies. UNDP in Ukraine. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/metodyka_samoosinky.pdf
[Білявська, Г. та ін. (2024). Інтегрований підхід до відновлення та розвитку громади: методичні рекомендації для органів місцевого самоврядування. ПРООН в Україні].
 17. Social Protection of the Population of Ukraine 2024 (2025). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. <https://stat.gov.ua/uk/publications/sotsialnyu-zakhyst-naselelnnyu-ukrayiny-2024>
[Соціальний захист населення України 2024 (2025). Київ: Державна служба статистики України].
 18. Internally displaced persons (2026). State Enterprise «Information and Computing Center of the Ministry of Social Policy, Family and Unity of Ukraine» <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>
[Внутрішньо переміщені особи (2026). Державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України»].
 19. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine (2022). Analytical information according to the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine data. <https://data.mva.gov.ua/>
[Міністерство у справах ветеранів України (2022). Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України].
 20. Koliada, O. (2025). In Ukraine, over 1.2 million veterans: Civil society helps the state in their adaptation and employment. *Army Inform*. <https://armyinform.com.ua/2025/02/19/v-ukrayini-ponad-12-mln-veteraniv-gromadyanske-suspilstvo-dopomagaye-derzhavi-v-ukrayini-ponad-12-mln-veteraniv-gromadyanske-suspilstvo-dopomagaye-derzhavi-v-yih-adaptacziyi-ta-praczevlashtuvanni-oksana-kolyada/>
[Коляда, О. (2025). В Україні понад 1,2 млн ветеранів: громадянське суспільство допомагає державі в їх адаптації та працевлаштуванні. *Армія inform*].
 21. Boriak, O. V. (2023). Inclusive volunteering in Ukraine: Realities and prospects. *Inclusion and Diversity*. Special iss., 14—17. <https://doi.org/10.32782/inclusion/2023.spec.3>.
[Боряк, О. В. (2023). Інклюзивне волонтерство в Україні: реалії та перспективи. *Inclusion and Diversity*, спецвипуск, 14—17].
 22. Opendatabot (2024). The register of volunteers grew by 1.5 times this year <https://opendatabot.ua/analytics/volunteers-2024>
[Опендатабот (2024). Реєстр волонтерів виріс у 1,5 рази цього року].
 23. Opendatabot (2023). Charity boom: The number of charitable organizations has almost doubled since the beginning of the full-scale war. How did the Great War change the

field of non-profit organizations in Ukraine? <https://opendatabot.ua/analytics/non-profit-2023>

[Опендатабот (2023). Благодійний бум: кількість благодійних організацій зростає майже удвічі від початку повномасштабної війни. Як велика війна змінила сферу неприбуткових організацій в Україні?].

Стаття надійшла до редакції журналу 24.12.2025

Стаття прийнята до друку після рецензування: 09.02.2026

Дата публікації: 27.02.2026

Halyna Kraievskaya, PhD (Economics), Leading Researcher

Mykhailo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60

E-mail: kraevskah@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0239-8855

POST-WAR ECONOMIC RECONSTRUCTION OF TERRITORIAL COMMUNITIES BASED ON INCLUSION

The article is devoted to the issue of rebuilding the local communities' economy, taking into account existing and post-war challenges. The relevance of the work is determined by the need to study the inclusive principles of rebuilding local communities, aiming to take into account the needs of all population groups and involving citizens in economic processes, which increases overall stability and contributes to more effective recovery. The purpose of the publication is to substantiate the theoretical and methodological foundations and practical recommendations for ensuring the inclusive recovery of the economy of territorial communities in the context of Ukraine's post-war reconstruction. The study uses general scientific methods of comparative analysis, a systematic approach, generalization, and induction, as well as specialized economic methods: grouping and statistical analysis.

The novelty lies in considering inclusion not only as a social component, but also as a fundamental economic prerequisite for the post-war recovery of territorial communities. Key approaches to defining inclusive development are considered. The feasibility of choosing the approach that is most relevant for post-war recovery is justified. The understanding of inclusiveness is deepened not only as a principle of creating conditions for physical accessibility or involving socially vulnerable groups in the economic processes of communities, but also as a unification of the capabilities of various participants in its development, which allows for maximum effectiveness of recovery. The inclusive principles of post-war economic recovery of territorial communities are substantiated, covering the principles, components of an inclusive environment, and vectors for ensuring inclusive recovery. The peculiarities of the multidimensional impact of social inclusion on the economic development of territorial communities have been identified. The main factors of the expediency of rebuilding the territorial communities' economy based on inclusion have been revealed. Two main groups of stakeholders in rebuilding the economy of territorial communities based on inclusiveness have been identified: vulnerable and resilient. Their quantitative characteristics have been analyzed. It has been proven that modern inclusive development policy requires comprehensive measures aimed at combining the strengths of different participants, which allows for maximum effectiveness of recovery.

Keywords: territorial communities, inclusion, post-war recovery, stakeholders, socially vulnerable groups.